

תקשורת ואי/שוויון בישראל: דבר העורכים

גיליון 24 של **מסגרות מדיה** הוא גיליון נושא (special issue) שעוסק ב"תקשורת ואי/שוויון בישראל". בחירתם של עורך כתב העת וחברות וחברי המערכת למקד את המבט בממשק שבין סוגיות של שוויון ואי-שוויון (להלן: אי/שוויון) ובין עולמות התקשורת, החברה והתרבות בישראל מעידה על חשיבותו של ממשק זה, ובו בזמן מבקשת להצביע על היעדרו של טיפול אקדמי יסודי ומעמיק בסוגיות אלו, בעיקר בפרסומים בעברית.

חוקרים וחוקרות רבים בתחום מדעי החברה והרוח בוחנים שאלות שונות הנוגעות לאי/שוויון כלכלי ומעמדי, כמו גם לאי/שוויון מגדרי, אתני, גזעי, לאומי, גילי ועוד, כאשר אי-שוויון מוגדר כחלוקה לא שוויונית של הטובין החברתיים. לפי רם וברקוביץ (2006), בעשורים האחרונים מושג ה"שוויון" (equality) איבד ממרכזיותו, ומושג ה"שוני" או ה"הבדל" (difference), שהוא לכאורה היפוכו של השוויון, החל לעורר עניין אקדמי וציבורי רב יותר. לדידם, ההיסט בתשומת הלב המחקרית, ההגותית ואף הציבורית מ"שוויון" ל"שוני" היה כרוך במעבר מגרסה מסוימת של מודרניות אל גישה פוסט-מודרנית, וכעשור מאוחר יותר אף פוסט-קולוניאלית. רם וברקוביץ מניחים שאפשר להתגבר על המחלוקות ולראות בשוויון ושוני מושגים שאינם מנוגדים זה לזה, אלא מעשירים זה את זה ואף עשויים להיות משלימים זה לזה, בבחינת "שוויון בין שונים" או "שוני בין שווים". הספר בעריכתם, **אי/שוויון**, עורר עניין בקרב קוראים וכותבים בתחום מדעי החברה בישראל, אך הוא נגע במושגים חשובים אלו בתמצית בלבד. הספר שימש מעין לקסיקון של מושגים וכלל רק מעט מחקרים תאורטיים ואמפיריים על הנושא.

ממרחק הזמן - כמעט שני עשורים לאחר פרסום הספר - ומנקודת המבט של חקר התקשורת, אנו רואים חשיבות בבחינה מחודשת של נושא האי/שוויון בתקשורת בישראל. נושא זה קשור לשאלות הנמצאות בעין הסערה העולמית, כאשר האקטואליות שלו, לצד הדיון בשאלות של זהות, עודם רלוונטיים ונתונים לביקורת מתמדת. שאלות על הקשרים ועל הפערים בין זהות למעמד, וכן הדיון על תנועת המוטלת ביניהם, התרבו והתרחבו לאורך השנים. אין ספק שהתקופה הפוסט-מודרנית, שהחלה בשנות ה-60, הביאה את שאלת הזהות למרכז השיח האקדמי והציבורי. מאבקים הנוגעים לזכויות נשים, משברים סביבתיים, זכויות מיעוטים ונושאים נוספים הגיעו לקדמת הבמה התקשורתית של המאבקים החברתיים בעולם, ובמידה רבה תפסו את מקומן של שאלות מעמדיות. זה היה חלק מההתרחקות האמורה משאלות של שוויון לעבר סוגיות של "שוני" או "הבדל".

בשנות ה־90 החלו להישמע קולות שתהו האם לא "הלכנו רחוק מדי". האם שאלות של זהות הן חזות הכול במציאות החברתית? האם היעלמותן של שאלות מעמדיות מהשיח התקשורתי והאקדמי, במקביל להתפשטותו של שיח קפיטליסטי וניאור-ליברלי - שיח שנהנה מהפירוק השיטתי של החברה לתת-קבוצות, אשר כל אחת מהן נאבקת למען תיקון פיסת מציאות קטנה - גרמה מבלי דעת להתעלמות מהתמונה המלאה? אפשר שבאופן זה קבוצות מסוימות זכו לתיקון זמני וחלקי של העוולות שנעשו להן, אך הוא נעשה תוך הרס הסולידריות של החברה האנושית כולה, והפיכתה לחברה הנשענת על עקרונות של קפיטליזם ואינדיבידואליזם. פוליטיקת הזהויות, הקפיטליזם, האינדיבידואליזם ולציידים גם הפסיכולוגיה דהרו לעבר עידן שבמובן מסוים נדמה ל"קץ ההיסטוריה והאדם האחרון" אליבא דפוקויאמה (Fukuyama, 1992).

אחת השאלות שהעסיקה אותנו, כעורכי גיליון הנושא על אי-שוויון ותקשורת בישראל, הייתה: מה מקומה של התקשורת בדיווח על האי-שוויון התרבותי, החברתי והכלכלי הקיים במציאות, ובהנצחה, בהבניה או בשימור שלו? מזווית אחרת עלתה שאלה על המאבקים שהתקשורת עצמה פועלת בתוכם (אם בשדה ההפקה ואם בקשרים בין הון לכלי תקשורת) ביחס ליכולתה להביא לשינוי חברתי, כמו מאבק לצמצום האי-שוויון. שאלות אלה זכו לתשובות מורכבות במאמרים השונים בגיליון. ישנם פערים עצומים בין גופי תקשורת ציבוריים לגופים פרטיים וליזמות חברתיות קואופרטיביות הנסמכות על מימון המונים. אין ספק שהתקשורת על גווניה היא זירת מאבק מורכבת ועשירה בין בעלי הון לכוחות חברתיים המתנגדים להם, שבה הפוליטיקה במובנה הרחב משחקת תפקיד מרכזי. לצד זאת, גם לרשתות החברתיות יש השפעה מכרעת על האופן שבו אנשים תופסים את המציאות החברתית, כולל סוגים שונים של אי-שוויון.

בספטמבר 2022, כאשר פורסם הקול הקורא; באפריל 2023, כאשר קיבלנו את המאמרים לשיפוט; ואף בתחילת אוקטובר 2023, כאשר המאמרים התחילו להתפרסם בגרסתם המקוונת - איש לא שיער שהגיליון השלם יתפרסם לאחר אירועי 7 באוקטובר, על השלכותיהם הטראגיות, אשר העלו שאלות חדשות על תקשורת ואי-שוויון בישראל. האם אירועים אלה, שהובילו למלחמה בעזה ובגבול הצפון - ובעקבותיהם לויכוחים מקומיים ועולמיים על דרכי סיקורם הראויות בערוצי תקשורת בין-לאומיים, כמו גם לתגובות של מוסדות אקדמיים ובין-לאומיים שונים - הם נקודת מפנה ביחס לתפיסה הזוהרית, אשר נראה שהגיעה לכדי אבסורד בכל הקשור לשאלות של צדק ושוויון? כמו כן, עדיין קיימים פערים בתקשורת הישראלית בין אופני הסיקור של האירועים בישראל לאופנים שבהם מסוקרת המלחמה בעזה. גם השיח ברשתות החברתיות על סוגיית החטופים, או גבולות השיח הנתפס כלגיטימי בעברית ובערבית בישראל סביב המלחמה, תובעים התבוננות מחקרית דחופה. אנחנו משאירים סוגיות אלה כשאלה

פתוחה לגיליונות הבאים, ובמיוחד לגיליון הנושא הבא, בתקווה שגם המפגש שלהן עם נושא האי-שוויון יזכה לתשומת לב במחקרים עתידיים.

המאמרים בגיליון זה מתייחסים בדרכים שונות לשאלות על טיבם, היקפם והשפעותיהם של ייצוגי אי-שוויון בתקשורת, ומאירים היבטים מרכזיים בקשרים הסבוכים בין תקשורת לסוגים שונים של אי-שוויון - כולל סיקור עיתונאי, פעילות במדיה דיגיטליים כמו משחקי מחשב ורשתות חברתיות מקוונות, תנאי העסקה בתעשיית המדיה, ואף ייצוגים אומנותיים. הם שואבים ממסורות שונות ומשלימות בחקר התקשורת, מאירים זירות חברתיות מגוונות, ומתייחסים למדיה שונים המבנים את האי-שוויון בזירה התקשורתית.

שניים מהמאמרים עוסקים בסיקור עיתונאי. מאמרם של יעל בר־צדק ויוסי דוד עורך השוואה ביקורתית בין סיקורים תקשורתיים של פגיעות מיניות של גברים בגברים, נשים בנשים וגברים בנשים מבעד לעדשת הזהות המינית והמגדרית. באמצעות ניתוח הסיקור התקשורת של שלוש פרשות פגיעה מינית שנחשפו לאחר פרוץ קמפיין #MeToo הפמיניסטי וקמפיין ההמשך שלו בקהילה הלהט"בית, "תורנו", המאמר בודק כיצד רעיונות המבוססים על עקרונות ליברליים עוברים פרשנות ומסגור מחדש במרחבים אקטיביסטיים ובזירות תקשורתיות מגוונות. לטענת הכותבים, סיקור הפגיעות המיניות בקהילת הלהט"ב משמר ומעצים תפיסות פטריארכליות והומונורמטיביות. מתוך כך ממדים של אי-שוויון מכוננים מחדש, הן ביחסי גברים-נשים והן ביחסים בין זהויות מיניות ומגדריות מגוונות.

מאמרה של תהילה גאדו מפנה זרקור לתפקיד שממלאת התקשורת בעיצוב מערכת היחסים בין הקהילה החרדית למשטרה בישראל בעיתות שגרה ומשבר. מאמר איכותני זה בודק כיצד תופסים חרדים את תפקידה של התקשורת במערכת היחסים של קהילתם עם המשטרה. גאדו מצביעה על תפיסות שונות ביחס לתקשורת הכללית, לתקשורת החרדית המסורתית והמשתנה ולתקשורת בכלל. המאמר מבוסס על מחקר שנערך בתקופת משבר הקורונה, וכולל תובנות הנוגעות להבדל ולדמיון בתפיסות אלו בזמני שגרה ומשבר.

נועה לביא עוסקת במאמרה בגילויים של אי-שוויון בתרבות ההפקה של הטלוויזיה בישראל. תחום זה לא זכה עד כה לבחינה מעמיקה, למרות השלכותיו הנרחבות על תנאי העסקה ושאלות מעמדיות בתעשיית התרבות הישראלית. באמצעות מחקר הפקה ארוך טווח, מופו המאבקים וסוגי האי-שוויון השונים הקיימים בשדה הטלוויזיה. ממצאי המחקר מצביעים על אי-שוויון מקצועי, לאומי, מגדרי ואתני ב־זמנית בשדה ההפקה הטלוויזיוני בישראל, ובמקביל על הכרה מסוימת בסוגים אלה של אי-שוויון.

מאמרה של רוגית קמפף נעזר בעולמות משחקי המחשב ככלי לבחינת הבדלים מגדריים. מחקרה השווה בין ביצועי המשחק של זוגות זהים וזוגות מעורבים מבחינה מגדרית, ומשתמש בתור כלי בוחן ב-PeaceMaker - סימולציה ממוחשבת של הסכסוך הישראלי-פלסטיני. נמצא כי הפערים הרווחים בביצועי משחק בין זוגות של נשים ובין זוגות מעורבים וזוגות של גברים מצטמצמים ב-PeaceMaker, ומכאן שמשחקים כמו PeaceMaker יכולים לשמש מדיום חדש לשינוי חברתי.

מאמרה של סיון רג'ואן שטאנג עוסק באי-שוויון אתני בתקשורת החזותית. המאמר מתמקד באופן שבו אומניות מזרחיות מחוללות שינוי בדימוי החזותי ההגמוני של עוזרת הבית המזרחית. מתוך כך מוצע מודל לתיקון התופעה המכונה "תקשורת חזותית של אי-שוויון" - תקשורת חזותית מבוססת ידע וסמכות הגמוניים, המשעתקת מציאות חומרית של אי-שוויון חברתי. לעומתה מוצגת תופעה נגדית: "תקשורת המבוססת על צדק חזותי", שבאמצעותה אומניות מבנות מחדש את התחביר החזותי של הדימוי ואת השיח הפוליטי שנקשר אליו.

לבסוף, מדור סקירת הספרים כולל שתי סקירות לספרו של מתן אהרוני **זה לא קולנוע, זה מפגש חברתי: קהילתיות וגבולות חברתיים בתרבות הפנאי החרדית**. הספר עוסק בקולנוע החרדי על מרכיביו השונים - ההפקות, התכנים, היוצרים והקהל, כמו גם בטענתם של היוצרים החרדים לאי-שוויון ביחסה של תעשיית הקולנוע הישראלית, המובלת על ידי חברת הרוב, כלפיהם. יעל שנקר ושרה זלצברג מצביעות בסקירותיהן על חשיבותו של הספר ותרומתו לדיון בשדה היצירה התרבותי הייחודי הזה. שתי הסקירות גם מתייחסות למושג ה"קרנבל", שבאמצעותו ממשיג אהרוני את החוויה של תרבות הפנאי הקולנועית בחברה החרדית.

כפי שניסינו להראות, המאמרים בגיליון מאירים, כל אחד בדרכו, היבטים שונים של הקשר בין אי/שוויון לתקשורת בישראל. מטבע הדברים, גיליון זה, כמו אחרים מסוגו, מקיף חלק קטן בלבד מההתרחשויות המצויות בטווח שבין אי/שוויון ותקשורת, אך הוא מבקש להעניק לנושא האי/שוויון מקום מרכזי יותר במחקרים על התקשורת הישראלית, ולשמש בסיס לדיון אינטלקטואלי ומחקרי המשך.

עקב המלחמה, פרסום הגיליון השלם התעכב מעט. לכן הוחלט ששני מאמרים נוספים ומסה, שהיו אמורים להיכלל בו אך תהליך השיפוט שלהם לא הושלם, יועברו לגיליון הבא, שבו בין השאר יימשך הדיון על תקשורת ואי/שוויון בישראל.

אנו, העורכים, השכלנו רבות מקריאת המאמרים ומהדיאלוג של אחורי הקלעים עם הכותבות והכותבים. ברצוננו להודות מקרב לב לשופטות ולשופטים של המאמרים.

לולא מחויבותם ועבודתם המקצועית, הקפדנית והיסודית, לא היינו זוכים בגיליון כה עשיר ואיכותי.

תודות מיוחדות מגיעות לעורכת הלשון המופלאה של כתב העת, חבצלת שפירא, שתרומתה מורגשת היטב בכל מאמר. תודות להאמה אבו־קשק על תרומתה לתרגום התקצירים לערבית, ולמעמדת עינת פרלמן רוגל על עבודתה החשובה. תודה מיוחדת גם למעצב המוכשר נדב אטיאס על עיצוב שער הגיליון.

תקוותנו היא שהקוראים והקוראות ימצאו עניין במאמרים ובסקירות שבגיליון, יעזרו בו להוראה ואולי אפילו ימצאו בו מקור השראה לעבודתם בהמשך.

אנחנו שמחים לחזות בהמשכיותה של מסורת גיליונות הנושא, וגיליון הנושא הבא - "תקשורת: דמוקרטיה, מחאה, מלחמה" כבר יצא לדרכו וצפוי להתפרסם בסוף שנת 2024.

שלכם,

ד"ר יובל גוז'נסקי, עורך **מסגרות מדיה**
ד"ר מוטי גיגי, עורך אורח של גיליון הנושא

רשימת המקורות

רם, א' וברקוביץ, נ' (2006). מבוא. בתוך א' רם ונ' ברקוביץ (עורכים), **אי-שוויון** (עמ' 7-12). אוניברסיטת בן-גוריון בנגב.

Fukuyama, F. (1992). *The end of history and the last man*. Free Press.